

BOOK REVIEW – RECENZE

Kateřina Blažková – Jaroslav Jiřík – Jana Bezáková a kol.: Královské klenoty ze Mšce a Řevničova. Unikátní nálezy z období stěhování národů ze středních Čech. Muzeum T.G.M. Rakovník, Rakovník 2023. ISBN 978-80-85081-45-9. 255 str.

Kniha je věnována všestrannému rozboru a vyhodnocení výjimečných detektorových nálezů, které učinili spolupracovníci muzea v Rakovníku, bratři Slámovi, při trase zřejmě velmi starobylé, od středověku doložené cesty spojující pražskou kotlinu s Pomoháním. V červenci 2020 došlo v lese u Mšce k nález zlaté přezky a zlatého prstenu, zdobených v technice cloisonné, v dubnu 2021 byl na louce ve vzdálenosti necelých 2 km od prvního objevu, již na katastru Řevničova, nalezen pozlacený závěs koňské ohlávky.

Hned úvodem je možno konstatovat, že několik jedinečných nálezů se stalo základem v českém prostředí mimořádné publikace. Obvyklou omezenost výpovědní schopnosti takových „náhodných nálezů“ se díky jejich exkluzivitě podařilo editorům obrátit v pravý opak. Při nezřetelných lokálních vazbách předmětů, které však rovnou poukazovaly na sepětí s elitní společenskou vrstvou a s dálkovými kontakty, se otevřelo široké pole pro vylíčení rozličných možných variant jejich původu a vazeb, představení srovnatelných nálezů i jejich společenských a prostorových souvislostí v evropském měřítku. Vznikl tak barvitý obraz mnohých aspektů doby stěhování národů, která je charakterizována mocenským vzestupem vůdčích vrstev v soupeřících doménách i propojením vzdálených území.

Jako důvody deponování přezky a prstenu ze Mšce zvažují autoři řadu variant, které jsou všechny legitimní a preference při jejich posouzení bude asi i subjektivní. Vzhledem k poloze při prokázané dálkové cestě na západ by padala v úvahu i souvislost s obchodem. Ve votivních depotech se záměrně poškozenými artefakty převažují deformované, ale úplné předměty, zde stav přezky připomíná spíše ozdoby v raně středověkých pokladech zlomkového stříbra. Prsten i přezku, případně už poškozenou, mohl postupně získat obchodník, možná z několikeré ruky a po rozličném nabytí předchozím vlastníkem (dar, koupě, dědictví, kořist, lup). Obchodník pak mohl mít s předměty různé záměry, včetně oddělení části rámečku nebo přechodné tezaurace. To by též vysvětlovalo, jak se přezka představující pravděpodobně odznak vojenského vůdce, ocitla pohromadě s prstenem patřícím asi k ženskému kroji.

Autoři se přiklání k původu předmětů z vykradených hrobů tehdejší elity a uvádějí známá pohřebiště podél trasy do Prahy, která by v této souvislosti připadala v úvahu. Jistě mohlo jít o hroby ve zvláštním okrsku na pohřebišti většinové populace, jako tomu ostatně bylo na pohřebišti s Childerichovým hrobem v Tournai, ale vtírá se i představa v Čechách dosud nedoloženého výlučného hřbitůvku nobility, jaké známe z prostředí merovejské kultury v západnějších oblastech (Flonheim: od ca 500, *Ament 1970*; Friedberg: 2. polovina 7. stol., *Christlein 1978*; *Schwarz 1984*), nebo hrobu na jakémsi pohřebišti družiníků (*Zeuzleben: 6.–7. stol., Wamser 1984*).

Přírodovědné a technické analýzy, jimž byla podrobena opasková přezka a prsten, a také rentgenová fluorescenční analýza součástí koňského postroje z Řevničova a Dřeviče byly provedeny na vysoké současné úrovni a přinesly důležité údaje pro vyhodnocení těchto předmětů. Mají však také dosah nad rámec předmětů prezentovaných v knize. Spoluvytvářejí nový standard pro zpracování významných nálezů i základnu mezioborové spolupráce a poslouží pro budoucí srovnávání. Realizace těchto analýz svědčí rovněž o koncepční důslednosti a organizační schopnosti editorů, které se projeví také zainteresováním četných domácích i zahraničních autorů na zpracování těsně či volněji spjatých dílčích témat.

Mezi analýzami vzbuzuje samozřejmě pozornost zejména stať Thomase Calligara shrnující exaktní poznatky o použití českých granátů v technice příhrádkové inkrustace uplatněné na ozdobách merovejského období. Jde o poměrně nové výsledky z posledních dvou desetiletí, kdy bylo postupně

prokázáno, že se české granáty používaly k výzdobě v technice cloisonné nejen v 7. a 8. století, ale již v raném merovejském období včetně samotné přezky ze Mšece a zachovaných předmětů z hrobu Childericha I. (i když je tento soubor zvláště ve Francii označován jako poklad, fr. *trésor*, bylo na tomto místě vhodné upřesnit, že jde o výbavu Childerichova hrobu). Naskýtá se tedy působivá představa dílen napojených na dálkový obchod a používajících pro výzdobu téhož předmětu zároveň drahé kameny z Indie, Cejlonu a Čech.

Jak vyplývá z následujícího oddílu Jaroslava Jiřka, rozpoznání určitého typu ozdob (s bordurou malých inkrustovaných kabošonů) z různých vzdálených oblastí, u nichž lze důvodně předpokládat podíl českých granátů, patří k poznatkům, které mají význam pro bádání i v jiných zemích a přispívají ke zkoumání otázek v evropském měřítku.

Dokladem neméně progresivního přístupu než zmíněné přírodovědné a technické analýzy je zkoumání geometrie a symboliky přezky ze Mšece, jež podal Jaroslav Jiřík a Martin Müller. To bylo dosud uplatňováno jen u architektonických památek a výtvarných děl větších rozměrů. Autoři zde rekonstruovali složité původní geometrické schéma a zastávají názor, že i ostatní podobné předměty povahy insignií se zhotovovaly podle určitého předchozího návrhu. Vyvozuji také, že symbolika výzdobných motivů, kterou nacházejí v raně křesťanské ikonografii, zůstávala uživatelům ve velké části Evropy nečitelná. Takto odhalená geometrická schémata výzdoby polychromní příhrádkovou inkrustací i jejich analogie na mozaikách v architektuře ovšem opodstatňují názor, že dílny, kde takové předměty vznikly, lze stěžít hledat jinde než ve významných centrech pozdně antické kultury.

S nejpřezídnější paralelou přezky a prstenu ze Mšece – zdobenými předměty z inventáře hrobu franského krále Childericha I. – seznamují vedle Thomase Calligara také přední znalci merovejského období v západní Evropě Michel Kazanski a Patrick Périn. K nálezu Childerichova hrobu, učiněnému již roku 1653, neoddělitelně patří jeho další dlouhá historie, kterou autoři líčí. Je tomu tak zvláště proto, že původní publikace hrobové výbavy, dílo Jeana-Jacquese Chiffleta z roku 1655 s kvalitními rytinami a podrobným popisem, je dosud hlavním pramenem pro poznání celého souboru, protože Childerichův „hrobový poklad“ byl roku 1831 spolu s dalšími cennostmi ukraden z místa jeho tehdejšího uložení v Královské knihovně. Nemnoho opětovně získaných předmětů – zvláště součásti meče a jeho pochvy, kování pochvy scramasaxu a dvě „včelky“ představující pravděpodobně nášivky pláště – však vesměs patřilo k těm, které jsou zdobené příhrádkovou inkrustací polodrahokamy. Po roce 2000 byly tyto předměty podrobeny bezdotykové analýze pomocí rentgenové fluorescence, kdy v reprezentativním vzorku 93 granátů bylo identifikováno 61 pyraldinů z Cejlonu, 5 almandinů z Indie a 27 pyropů z Čech.

Další kapitola knihy, jejíž autorkou je Rodica Oanță-Marghitu, přináší neobyčejné bohatství vynikajících výrobků uměleckého řemesla ze tří hrobů příslušníků nejvyšší nobility nalezených v Apahidě v Sedmihradsku a z nedaleko objeveného pokladu v Kluži-Someșeni. V souboru kování koňských strojů z druhého hrobu odmítá autorka oproti předchozímu názoru spatřovat nomádský vliv a předměty přiřazuje kultuře pozdně římského impéria. Co do kulturního sepětí nálezů, shledává autorka v celém komplexu podíl dvou oblastí: římské kultury ve Středomoří (včetně džbánů s antickým výjevem z prvního hrobu) a merovejské kultury v západní Evropě. Tyto složky se spojují také ve shodných znacích společenského statusu v Childerichově hrobě a v prvním hrobě v Apahidě, kde se vedle spony s cibulovitými knoflíky a pečetního prstenu římské tradice objevuje zlatý náramek spjatý spíše s barbarikem. Z historického hlediska považuje autorka za pravděpodobné spojení tří hrobů v Apahidě s vládnoucím rodem Gepidů, kteří se po zhroucení hunské říše mocensky prosadili v někdejší římské Dácii. Na velké části ozdob a kování z hrobů i zmíněného pokladu je aplikována příhrádková inkrustace drahými kameny a právě mezi volnými granáty z přezky ve třetím hrobě v Apahidě byly poprvé zjištěny granáty českého původu v kontextu 5. století.

Oddíl Dietera Quasta o hrobu z Rüdernu v Bádensku-Württembersku, který obsahoval vedle spathy, saxu a analogické přezky i luk a trojhrbité šipky (podobně jako v Blučině), naznačuje, že takovéto přezky se mohly objevit i v hrobech širší vrstvy vůdcích bojovníků.

Stať Michela Kazanského o raně byzantských špercích ze sbírek Ermitáže, pocházejících údajně z Olbie, rozšiřuje pohled čtenářů na památky po nobilitě z období po zániku hunské říše, jež se vyznačovalo zejména oblibou polychromní příhrádkové inkrustace, až do oblasti Černomoří. Oproti starším názorům, že právě odtud se tato technika výzdoby šířila na západ, připouští zde autor, že podobnost těchto památek s nálezy ze středního Podunají může naopak naznačovat pohyb některých germánských skupin východním směrem. I když je udávané místo těchto nálezů v Olbii nejisté, novější objevy z bohatých hrobů v Morském Čulku u Azovského moře potvrzují rozšíření tohoto stylu v prostředí vedoucí vrstvy i v těchto oblastech.

Určitou spojnici mezi sledovanými nálezy v západních a východnějších oblastech Evropy vytvářejí, stejně jako přezka a prsten ze Mšece, nálezy z pozdně antického pohřebiště v Kranji-Lajhu, o nichž v knize píše Gojko Tica. Od konce 19. století tam bylo prozkoumáno až 800 hrobů, mnohdy bez nálezů nebo jen s hřebenem, u nichž trvá diskuze, zda náležely domácímu provinciálnímu obyvatelstvu nebo různým germánským skupinám. Zvláštní pozornost je zde věnována dětskému pohřbu 12/2009 uloženému v běžné hrobové jámě, který v jinak nepřilíš bohaté výbavě obsahoval zlatý závěsek typu Gáva s osazením granátů a dále přezku s rámečkem z kamene a záchytnou destičkou ozdobenou jemně propracovanou polychromní technikou cloisonné. Autor spojuje tento hrob nejspíše s přední rodinou durynského nebo alamanského původu v gótském vojsku. Ráz pohřbu opět, podobně jako v Rüdernu, nasvědčuje tomu, že se tyto skvostné předměty mohly užívat v širším spektru vůdčí vrstvy; zde by mohla mít vliv i jejich větší dostupnost blíže k předpokládaným raně byzantským výrobním dílnám.

Úplný obraz celé problematiky dotvářejí informativní přehledy odborníků o dílenském zpracování granátů v egyptské Alexandrii a o výskytu a charakteristikách českých granátů z hlediska mineralogie. V dnešním centru Alexandrie je pro 6. a počátek 7. století prokázáno zpracování indických almandinů, přičemž zejména ve starší fázi tohoto období se upravovaly broušením a leštěním destičky, což je pro techniku cloisonné typické. Šlo přitom pouze o samotné zpracování drahých kamenů, ač ve značném rozsahu, nikoliv o zhotovování celých ozdob. Je tedy třeba počítat s etablovaným několikastupňovým výrobním a obchodním řetězcem.

Ve stati o českých granátech se mj. konstatuje, že mineralogicky jde o pyropy bohaté na chrom vykazující malou chemickou variabilitu, což usnadňuje jejich nedestruktivní gemologickou identifikaci. Laický čtenář se dozvídá, že oblasti výskytu granátů v Čechách, tj. České Středohoří, Podkrkonoší a Kolínsko, mají geologicky odlišnou genezi a jejich granáty se odlišují zvláště inkluzemi. Jak vyplývá z jiných míst v textu knihy, při hledání původu granátů v ozdobách ze zahraničních nálezů se vycházelo ze srovnání s pyropy z lokalit v Českém Středohoří a v Podkrkonoší.

Z historického hlediska přibližuje obraz doby po rozpadu západořímské říše stať Stanislava Doležala pojednávající o tehdejších vládcích Itálie Odoakerovi a Theoderichovi a jejich vztahu ke střední Evropě. Jak vyplývá z textu, historické pozadí těchto vztahů mohly vytvářet zvláště Theoderichovy snahy o získání středoevropských germánských vládců na svou stranu, což zahrnovalo provdání Theoderichovy neteře Amalabergy za durynského krále Herminafrida i Theoderichovu adopci krále Herulů jako „syna ve zbraní“. V podobném kontextu se mohly jako dary nebo součást osobní výbavy dostávat ze Středomoří do střední Evropy i ozdobné předměty vyrobené technikou cloisonné.

V návaznosti na novější názor, že jádro souboru mincí z Childerichova hrobu bylo shromážděno v severní Itálii, a na podobné složení severoitalských pokladů s výrazným zastoupením raně byzantských solidů poukazuje Joan Pinar Gil v dalším oddílu knihy na význam ravennského dvora jako místa určení a redistribuce politicky motivovaných plateb z Konstantinopole. Mimoto, s odkazem na ozdoby z italských pokladů, vyslovuje názor o významném podílu Itálie a předpokládaných tamějších dílen na výskytu zlatých a též technikou cloisonné provedených ozdob ve střední Evropě. Autor si je vědom, že „*charakteristika italského šperku je stále velkou mezerou*“, očekává však pokrok zvláště díky archeometrickým analýzám v připravovaném projektu.

V popředí následující části knihy jsou další neméně pozoruhodné nálezy z doby stěhování národů nedávno učiněné ve středních Čechách, které prozrazují sepětí opět s jinými oblastmi Evropy. Jde o závěs koňské ohlávky nalezený na katastru Řevničova a polokulovité kování z detektorové prospekce na hradišti Dřevíče. Také těmto předmětům jsou nejprve věnovány stati popisující jejich samotný nález, analýzu RFA, čištění a konzervaci.

Protože se zde významným tématem stávají souvislosti těchto nálezů se Skandinávií, seznamují Jaroslav Jiřík a Kateřina Blažková s časovým úsekem, který v severní Evropě přibližně odpovídá merovejské době a ve Švédsku se nazývá vendelské období (ca 550–800 po Kr.) podle pohřebiště ve Vendelu, kde byli význační muži ukládáni s bohatou výbavou do lodí. Tato lokalita se nachází ve středošvédské oblasti Upplandu, kde leží i Stockholm a kde (ve Staré Uppsale) vznikly někdy na prahu té doby tři královské mohyly jako doklad velké koncentrace panovnické moci. Tehdy se vytvářely předpoklady pro rozmach evropského Severu v pozdější a obecněji známé době vikinské (ca 800–1050 po Kr.). K dobře dokumentovanému životnímu stylu nobility vendelského období patřily vynikající výrobky uměleckého řemesla, zejména šperky a součásti výzbroje zdobené v příznačných severských variantách germánského zvěrného stylu. Zvláště s ohledem na následující rozbor výše uvedených nálezů z Čech autoři podrobněji osvětlují východiska zvěrného stylu, jeho vývoj, studium a systematizaci. Neopomíjejí přitom ani projevy zvěrného stylu v Anglii (nejvýrazněji v královské hrobce či kenotafu v Sutton Hoo a v pokladu ve Staffordshiru objeveném roku 2009) a ohlasy tohoto stylu v jeho raném období v Čechách.

Na reliéfní výzdobě závěsu koňského postroje z Řevničova shledává Jaroslav Jiřík podobnost dvojice obličejových masek s přílbami vendelského typu (dekorativní i ochranné nadočnicové oblouky, půloblouk mezi lícemi a pod očima překrytý výrazným nánosníkem). Je ovšem možné, že i mimo Skandinávii se vedle příleb žebrových a lamelových nosily také přílby s uvedenými prvky odvozené z příleb pozdně římských, jak o tom ostatně autor také uvažuje (str. 193). Přímé doložené srovnání s přílbami z hrobů 6 a 8 ve Valsgärde a z hrobu 14 ve Vendelu má nicméně značnou váhu. Stylově klade autor závěs z Řevničova na závěr Salinova prvního stupně zvěrného stylu, tedy na sklonek 6. století.

Kapitola dvou švédských archeologů z univerzity v Uppsale, Charlotty Hedenstierna-Jonsonové a Johna Ljungkvista, přináší výsledek zdánlivě nijak ohromující, ale v podstatě zásadního významu. V inventáři dvou bohatě vybavených mužských žárových pohřbů pod mohylami z vendelského období byly na třech zoomorfních kováních zjištěny čtyři granáty českého původu, které na zvířecích hlavách vždy představovaly oči. Původ granátů byl zkoumán na vzorku představujícím 25 % známých předmětů s touto inkrustací ze švédských sbírek. Jestliže u ozdob z Řevničova a Dřevíče, zdobených ve variantách zvěrného stylu, není vyloučen případný původ i v jižnějších oblastech Evropy, užití českých granátů na přibližně soudobých dekorativních kováních ze Švédska nenechává na pochybách o propojení těchto území, byť třeba za účasti více různých zprostředkovatelů ve více fázích. Zároveň toto zjištění ukazuje reálnou možnost přenosu obou zkoumaných předmětů z evropského Severu.

V souvislosti s polokulovitým kováním z Dřevíče lze připomenout, že kruhové ozdoby ve zvěrném stylu II se objevují například také v hrobových památkách ze 7. století v bavorských a alamanských krajích střední Evropy. I když jde o předměty s odlišnou funkcí, tvarem a zčásti také s jinou technikou zhotovení, můžeme poukázat na ozdobné nýty na pochvách saxů (*Christlein 1971*, 57, 59, Taf. 17: 10–13) nebo malé kotoučové spony s povlakem z tlačného plechu v podobném obvodovém perličkovém nebo členěném rámečku (*Dannheimer 1962*, 186, Abb. 35:1; *Neuffer-Müller 1983*, 58, Taf. 50 D: 3). Funkce kování z Dřevíče jako součásti koňského postroje je i vzhledem k jeho určité masivnosti pravděpodobná a také uvedená analogie na postroji v hrobě 6 ve Valsgärde jistě oprávněná, přesto je jejich skandinávský původ jen jednou z interpretačních možností.

Ve světle závěrečných kapitol Petra Charváta a Nadi Profantové o kontaktech Čech v době stěhování národů a následujících staletích s mnoha vzdálenými zeměmi se skvostné a neobvyklé předměty,

představené v knize, jeví již méně překvapivě. Ač bezpochyby exkluzivní, řadí se tyto předměty k četným nálezům a poznatkům, rozmnoženým a rozvinutým zejména v posledních desetiletích, které svědčí o tom, že za tehdejšího neklidu, migrací skupin a utváření nových struktur osídlení se vytvářely mnohotvárné vnější vztahy českých zemí. Petr Charvát předkládá evidentní i možné spojitosti těchto vztahů s obchodem. Obchodní styky považují za nepominutelnou formu zprostředkování – byť jen jako jednu z fází – také v případě artefaktů, jimž je věnována tato kniha. Novější doklady o stycích s franským a alamanským územím, na něž Petr Charvát upozorňuje, korespondují například s rozpoznáním většího významu styků s oblastmi na západ od Čech již od sklonku doby římské (souhrnně *Droberjar 2008*, 153–154).

V doslovu editoři podle výsledků některých kapitol nastiňují pevnější závěry i trvající otázky související s tématem knihy. V návaznosti na text Joana Pinara Gila tu naznačují možnost, že vedle jádra souboru mincí a ozdob v Childerichově hrobě mohly být z „mezistanice“ na severoitalském Odoakerově dvoře druhotně distribuovány i další skvosty pocházející původně z císařského pokladu v Konstantinopoli, třeba i příhrádkovou inkrustaci zdobené předměty ze Mšece. Takových ve své době nebylo mnoho a kdyby je bylo možno spojit s konkrétními osobami a událostmi, vyvstaly by jistě nanejvýš pozoruhodné souvislosti.

V knize pojednané nálezy především ukazují, že také Čechy byly v době stěhování národů ve spojení s kulturními projevy nejvyšší společenské vrstvy, a to nejen jako zdroj surovin, tj. granátů pro výrobky v technice cloisonné, ale i jako území, kde takové předměty byly určitým způsobem užívány.

Podstatným kladem knihy je vynikající grafická úprava a bohatá obrazová dokumentace včetně detailů výzdoby, krajinných fotografií a uměleckých rekonstrukcí, která ve vysoké kvalitě představuje rovněž dříve hůře dostupné soubory (např. Apahida). Je to příklad publikace, jaká má vedle vysoké odborné úrovně všechny předpoklady, aby zaujala mnoho zájemců o archeologii, historii a výtvarné umění z řad veřejnosti. Vydaná anglická verze této knihy pak zajišťuje mnohem širší dosah.

Lubomír Košnar

Literatura

- Ament, H. 1970:* Fränkische Adelsgräber von Flonheim in Rheinhessen. Berlin: Gebr. Mann.
- Dannheimer, H. 1962:* Die germanischen Funde der späten Kaiserzeit und des frühen Mittelalters in Mittelfranken. Berlin: W. de Gruyter.
- Droberjar, E. 2008:* Mladší doba římská. In: V. Salač (ed.), Archeologie pravěkých Čech 8, Doba římská a stahování národů. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 127–155.
- Christlein, R. 1971:* Das alamannische Gräberfeld von Dirlewang bei Mindelheim. Kallmünz/Opf.: Michael Lassleben.
- Christlein, R. 1978:* Die Alamannen. Stuttgart und Aalen: Konrad Theiss Verlag.
- Neuffer-Müller, Ch. 1983:* Der alamannische Adelsbestattungsplatz und die Reihengräberfriedhöfe von Kirchheim am Ries (Ostalbkreis). Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.
- Schwarz, K. 1984:* Frühmittelalterlicher Landesausbau im östlichen Franken zwischen Steigerwald, Frankenwald und Oberpfälzer Wald. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.
- Wamser, L. 1984:* Eine thüringisch-fränkische Gefolgschaftsgrablege des 6./7. Jahrhunderts bei Zeuzleben. Würzburg: Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege.

